ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 11.12.2023 | Русиф Гусейнов

Не поспішаючи до фінішу

Карабаський конфлікт підійшов до завершення. Чому Азербайджан не поспішає з підписанням мирної угоди з Вірменією?

7 грудня Вірменія та Азербайджан здивували міжнародну спільноту, оголосивши про взаємне звільнення вірменських та азербайджанських військовослужбовців. Цю заяву деякі коментатори одразу ж сприйняли як знакову, що дає надію на мирну угоду. Але наскільки вона близька? Погляд із Баку.

Почуття невідкладності

До середини вересня карабаська політика Азербайджану визначалася почуттям невідкладності: Баку прагнув остаточно закрити карабаську главу своєї сучасної історії. Незважаючи на те, що в 2020 році Азербайджан звільнив більшість окупованих Вірменією територій, мала частина землі (Ханкенді та околиці) залишалася під вірмено-російським контролем із розміщенням російських військ. Таким чином, почуття вкраденої перемоги і невиконаної місії домінувало в азербайджанському дискурсі протягом останніх трьох років і змушувало Баку забезпечити реінтеграцію решти території до 2025 року (закінчення терміну перебування російських миротворців).

Для розв'язання карабаської проблеми Баку довелося мати справу з трьома зацікавленими сторонами: Вірменією, Росією і вірменською громадою Карабаху. Після того як керівництво в Єревані остаточно і недвозначно визнало територіальну цілісність Азербайджану, включно з Карабахом, після дипломатичних і примусових заходів Баку протягом 2021-2023 років Азербайджан від початку 2023 року намагався налагодити прямий діалог із вірменським населенням Карабаху та розпочати мирний процес реінтеграції. Водночас азербайджанська сторона неодноразово заявляла, що зберігає військовий варіант у резерві. Запрошення Баку залучити карабаських вірмен до прямого діалогу відхилялося впродовж весни та літа 2023 року, і азербайджанська сторона, з метою ефективного придушення сепаратистського руху та зрештою забезпечення суверенітету

Азербайджану над Ханкенді та прилеглими територіями, перейшла до рішучих заходів. У результаті в період між розпадом самопроголошеної вірменської Нагірно-Карабаської республіки і встановленням повного контролю Азербайджану над територією цей район спорожнів, вірменське населення Карабаху вирішило масово емігрувати.

Після військової кампанії середини вересня міжнародне співтовариство, подобалося це йому чи ні, прийшло до визнання того, що карабаський конфлікт дійсно підійшов до свого завершення. Карабаське питання історично було головним каменем спотикання між воюючими сторонами, його вирішення відкрило шлях до нормалізації відносин між Азербайджаном і Вірменією.

Мирна угода: у чому полягають проблеми?

Останніми місяцями переговори між Азербайджаном і Вірменією ґрунтувалися на базових принципах, запропонованих Баку 2022 року, що включають: взаємне визнання суверенітету, територіальної цілісності, непорушності міжнародно визнаних кордонів і політичної незалежності одне одного; взаємне підтвердження відсутності територіальних претензій одне до одного та ухвалення зобов'язань, що юридично зобов'язують, не пред'являти подібних претензій у майбутньому; зобов'язання утримуватися у своїх міждержавних відносинах від підриву безпеки. У неодноразових заявах стверджувалося, що сторони досягли угоди щодо трьох із п'яти базових принципів.

Майбутня угода, що охоплює ці базові принципи, покликана слугувати радше засадничим кроком, ніж всеосяжною резолюцією, вона готує ґрунт для подальших переговорів. Квапливість Баку, яка домінувала до вересня, ослабла, оскільки Азербайджан сприймає це питання як остаточно вирішене. Згідно з азербайджанською логікою, Єреван потребує миру і нормалізації більше, ніж Баку, і м'яч перебуває на вірменському боці. Саме вірменська сторона має переконати Азербайджан розв'язати питання, які все ще можуть слугувати джерелом занепокоєння і роздратування для Баку.

Ці питання включають долю азербайджанських ексклавів за межами Карабаху, які наразі перебувають під вірменською окупацією. Визнаючи 86,6 тис. кв. км території Азербайджану, Вірменії ще належить сформулювати чітку позицію і уникнути двозначності щодо цих ексклавів. Хоча територіальний обмін міг би бути одним із

варіантів, повернення сіл-ексклавів Азербайджану може видаватися нереалістичним, оскільки Баку знадобиться сухопутне сполучення, щоб контролювати їх. Ба більше, стратегічна дорога, що з'єднує Тбілісі та Єреван, яка проходить через один із цих пунктів, являє собою потенційну проблему, оскільки Вірменія, можливо, не захоче відмовлятися від контролю над нею.

Ситуація ще ускладнюється тим, що законодавство Вірменії, як і раніше, містить територіальні претензії, а нормативно-правові документи, такі як Декларація про державний суверенітет Вірменії від 21 вересня 1990 року, посилаються на спільне рішення 1989 року про об'єднання Нагірного Карабаху з Вірменією. Це правове тло викликає занепокоєння в Азербайджані, який передбачає сценарії, за яких Конституційний суд Вірменії може відхилити мирну угоду або подальша зміна влади може відродити територіальні претензії.

Іншою проблемою є формат поточних переговорів, які ведуться за двома основними напрямками. На західному напрямку протягом деякого часу було досягнуто великого прогресу, і ЄС можна вважати найчеснішим посередником за 30-річну історію азербайджано-вірменських переговорів, але участь Франції, з погляду Азербайджану, принесла більше шкоди, ніж користі. Це негативне сприйняття випливає з поставок Францією військової техніки Вірменії, що є ускладнюючим фактором, який підриває неупередженість переговорного процесу.

Крім того, різні заяви (які звучали та/або сприймалися в Баку як антиазербайджанські), зроблені європейськими та американськими бюрократами, пов'язаними із західним фронтом переговорів, підірвали довіру Азербайджану до цього конкретного дипломатичного шляху. В умовах безвихідної ситуації на західному напрямі та з огляду на небажання як Баку, так і Єревана досягти чогось істотного в паралельних московських рамках, азербайджанська сторона, щоб урятувати процес, виступила за грузинський майданчик як альтернативний: або прямі азербайджано-вірменські переговори, або азербайджано-вірменсько-грузинські регіональні рамки співробітництва.

Страхи і вигоди Вірменії

Заслуговує на згадку тема Зангезурського коридору. Попередження Вірменії, західних країн і міжнародної преси про «очікуваний» напад Азербайджану на південну Вірменію з метою створення цього коридору між материковим Азербайджаном і Нахічеванню (далі він поширюється на Туреччину) викликало неабияке здивування та

замішання в азербайджанських політичних колах. Хоча такий сценарій ніколи не обговорювався в столиці Азербайджану, слід нагадати, що вся концепція Зангезурського коридору як екстериторіальної одиниці була висунута Баку як взаємний еквівалент екстериторіальному Лачинському коридору (що з'єднував Вірменію і населений вірменами Карабах). Однак, з огляду на мінливі обставини, за яких актуальність Лачинського коридору минула, Азербайджан скоригував свою позицію щодо Зангезурського коридору і більше не наполягає на його екстериторіальному характері.

Примітно, що Азербайджан зараз проявляє жвавий інтерес до будь-якого життєздатного маршруту, навіть якщо він містить вірменські контрольно-пропускні пункти, що з'єднують материковий Азербайджан і Нахічевань. Незважаючи на гнучкість Азербайджану, Вірменія виявила небажання, посилене протидією Ірану такому маршруту. До того ж Азербайджан, якби мав намір захопити Зангезур силою, не став би вступати в переговори з Іраном щодо вивчення альтернативного маршруту, який отримав назву «Аразький коридор».

У будь-якому разі в найкращих інтересах Азербайджану було б мати маршрути як через Вірменію, так і через Іран до Нахічеваня, щоб забезпечити гнучкість і зменшити залежність з обох сторін. Своєю чергою, Вірменія має бути зацікавлена у відродженні Зангезурського коридору, який міг би вписатися в широко розрекламоване Єреваном «Перехрестя миру», а також надати вірменському керівництву сильні важелі впливу на Азербайджан.

Нормалізація відносин з Азербайджаном також може бути вигідна Вірменії у зміні її зовнішньополітичної орієнтації. Вірменія, безумовно, потребує Туреччини не тільки для активізації двосторонніх політичних та економічних відносин, Туреччина для неї виступає в якості вікна на Захід. Для цього Єреван повинен спочатку домогтися нормалізації відносин з Баку.

Що може повернути відчуття невідкладності?

Зараз Азербайджан, мабуть, не поспішає з підписанням мирної угоди. Але почуття терміновості можна повернути і прискорити вірмено-азербайджанські переговори, що зайшли в глухий кут.

Першим фактором, який може прискорити цей процес, є можливе

повернення Росії в регіон. Якщо наступний рік принесе принаймні якесь перемир'я між Росією та Україною, Кремль зможе знову переключити свою увагу на Кавказ і Центральну Азію, якими йому доводилося нехтувати протягом останніх півтора року. З огляду на історичний досвід впливу Росії на Азербайджан і Вірменію через карабаське питання, в інтересах обох країн було б припинити не лише воєнні дії, а й маніпуляції Росії в Карабасі.

Другим фактором є можливе поширення близькосхідного конфлікту на Південний Кавказ. Ізраїльсько-палестинський конфлікт, який триває з активною участю Ірану, як на Південному Кавказі, так і на Близькому Сході створює змінну, що може суттєво вплинути на регіональний ландшафт. Потенційні наслідки для Південного Кавказу підкреслюють необхідність активного підходу до усунення мінливої динаміки і зниження ризику нестабільності.

Отже, як неодноразово зазначалося в цьому тексті, азербайджанська сторона може не поспішати з підписанням мирної угоди з Вірменією не тільки тому, що в неї є перевага, а й тому, що в неї є низка побоювань (або джерел роздратування), які мають бути вирішені Вірменією. Водночас не варто дивуватися, якщо ця мирна угода з'явиться як грім серед ясного неба ще до кінця цього року. Хоча, напевно, фраза «грім серед ясного неба» не зовсім підходить, оскільки, як засвідчила нещодавня спільна заява Адміністрації президента Азербайджану та апарату прем'єр-міністра Вірменії, Баку та Єреван продовжують своє спілкування внутрішніми каналами.

Погляд з Єревану на цю тему читайте у статті Аракс Пашаян «Налаштованість на мир»

Русиф Гусейнов

Русиф Гусейнов (Rusif Huseynov) – співзасновник і директор Бакинського аналітичного центру ім. Топчубашова. Основними сферами його інтересів є соціально-політичний розвиток, заморожені конфлікти та етнічні меншини в пострадянських країнах, а також Східна Європа, Близький Схід, Кавказ та Центральна Азія.

